

І.В. Ткаченко

ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ У ЛІТНІХ ОЗДОРОВЧИХ ТАБОРАХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ЕТНОПЕДАГОГІЧНИХ ТРАДИЦІЙ

Сучасна українська держава все ще перебуває в стані пошуку чітких орієнтирів зламного періоду своєї історії. Позначилося це на кардинальних якісних змінах, які торкнулися всіх без винятку сфер життєдіяльності суспільства, у тому числі ідеологічних та науково-світоглядних. Звідси окреслюється суспільна мета – побудова власної держави, яка немислима без національної ідеї, відродження національної пам'яті й духовності. Одним із найстаріших інститутів людства, який постійно впливав на становлення суспільства і через який проходить кожна людина, набуваючи рис особистості, фахівця й громадянина, – є освіта. Вона не тільки дає знання, формує вміння й навички, а й різнобічно розвиває людину, виявляє та вдосконалює її можливості й інтереси, формує життєві цінності й установки.

Освітня система базується на численних принципах, головними з яких є взаємозв'язок навчання і виховання та єдність змісту і методів навчання. Зокрема С. Заветний стверджує, що "найбільш характерними чинниками формування особистості є освіта, навчання і виховання. Применшення впливу одного з елементів призводить до погіршення інших. Найскладнішим із елементів є саме виховання, оскільки воно чи не найбільш спрямоване на

формування особистісно-духовних якостей людини" [4:320].

У сучасних наукових дослідженнях досить детально розглядається проблема виховання школярів на основі діяльнісного підходу до етнокультури з метою формування соціально відповідальної, творчої особистості (Д. Білий, О. Вишневецький, О. Драшко, Г. Шмалько, П. Щербань та інші).

Аналіз виховного процесу в літніх оздоровчих таборах з урахуванням національної специфіки частково здійснений у працях Л. Іванової, М. Коваль, М. Сидоренко, Б. Ступарика та інших.

Чимало науковців наголошують на тісному взаємозв'язку національного виховання і формування самоусвідомлення українців на основі рідної мови (Я. Пилинський, Г. Бігун, Д. Шапран, Т. Скрябіна, І. Дзюба). Особлива увага приділена питанням становлення національної ідеї та її впливу на майбутнє нації (О. Антонюк, В. Гонський, В. Лісовий).

Слушним видається твердження П. Щербаня про те, що на сучасному етапі ще дуже мало зроблено зрушень у системі української освіти та педагогічної науки. Головна проблема полягає, насамперед, у відсутності в Україні національної еліти [10: 10]. Саме тому актуальним стає питання підготовки національної генерації педагогів та вихователів, які б спрямували свої зусилля на пробудження в учнів соціальної активності, любові до рідного народу, його культури, мистецтва. Як зазначає А. Алексюк, школярі повинні бути включені у таку

систему теоретичних і практичних відносин, ставлення до дійсності, які б відповідали меті виховання. У цьому розумінні саме виховання, навчання й освіта у школі та вузі здатні формувати національно свідомих фахівців, від яких залежатиме будівництво та становлення нашої держави [1: 302].

У науковій літературі національне виховання – це історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь [9:32]. Воно ґрунтується на засадах родинного виховання, ідеях і засобах народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що уособлюють кращі зразки виховної мудрості народу.

Серед проблем, від розв'язання яких залежить здійснення національного відродження України, дослідники (В. Борисов, П. Гнатенко, М. Пірен, Д.Тхоржевський, О.Шуба) важливе місце приділяють формуванню національної самосвідомості. "В умовах незалежної Української держави національна свідомість постає як одна з основних рушійних сил суспільства, тому виховання цієї якості варто віднести до пріоритетних завдань освітян" [2:51]. Це зумовлюється, насамперед, тим, що високий рівень національної самосвідомості пов'язаний не просто з теоретичним усвідомленням процесів

національного відродження, а й із практичною готовністю людини до участі в розбудові незалежної держави. Національно свідомою вважається людина, яка співвідносить себе з певною нацією і розглядає цей факт як позитивний. Якщо людина байдужа до національних надбань свого народу, то вона не має національних орієнтирів, а через це поступово втрачається і її зв'язок з батьківщиною. Г. Гуменюк стверджує, що у молоді "з розвиненою національною самосвідомістю формуються стійкі мотиви належності: користь народу, нації, підвищується громадська відповідальність за свої вчинки. У цьому процесі формується і справжня любов до інших народів та культур" [3:59].

Для ефективного використання виховних можливостей національного впливу на особистість потрібне безпосереднє залучення школярів до вивчення рідної історії, культури, мови, традицій, звичаїв тощо. Відповідно до цього виховний процес у літніх оздоровчих таборах повинен бути спрямований на пізнання своїх коренів, що сприятиме передовсім формуванню національної гідності, громадянської свідомості й активності (ознайомлення з народними традиціями, звичаями, проведення обрядових свят, вивчення українських пісень тощо). У цьому контексті доречним може стати досвід закордонних фахівців із зазначеної проблеми. Наприклад, молоді японці "при вступі до вищого навчального закладу поряд з іншими науками повинні знати кілька сотень пісень свого народу". У США національне виховання – одна із

найдавніших і найважливіших функцій американської школи. Вона включає в себе громадянське виховання, підготовку до національних свят, щоденну клятву відданості американському прапору тощо [5: 87]. Все це формує самосвідомість громадян, націленість у майбутнє.

Через призму національного характеру повинен будуватись увесь сучасний навчально-виховний процес, в якому система освіти і національна специфіка взаємообумовлюються. Тобто, особливості характеру нації впливають на специфіку освіти, і навпаки, – освіта, у певний мірі, визначає національну вдачу. З другого боку, загальнолюдське не є чимось окремим від національного. Воно існує в національному і через національне виявляє себе і утверджує.

У літніх оздоровчих таборах України виховний процес має будуватися з урахуванням національної специфіки, спрямованої на всебічний розвиток і етнокультурну соціалізацію учнів. Вихованці повинні мати змогу ознайомитися з особливостями української традиційної народної культури, засвоїти основи етнології і фольклористики.

Чудові можливості для виховання учнів, їхнього соціального самоствердження, реалізації інтересів, для цікавого, наповненого творчістю життя в літніх оздоровчих таборах дає фольклорно-етнографічна робота зі школярами. Вона ґрунтується на ознайомленні і засвоєнні учнями української традиційної народної культури. Процес етнокультурного

виховання школярів ефективно відбувається за умови узгодження особистісних ідеалів і поривань з вимогами і потребами суспільства.

Народні казки, легенди, прислів'я, приказки, пісні, інструментальна музика, танці, обрядові дії, ігри, декоративно-ужиткове мистецтво мають неперевершену самостійну художню цінність і слугують міцним фундаментом національного виховання. Необхідно залучати дітей до вивчення, збереження та відтворення традиційної народної культури з метою їхнього етнокультурного виховання. Виконавці кращих зразків фольклору черпають для себе у ньому етичні і естетичні цінності, глибоку мораль. Навпаки, цінності традиційної культури часто мають загальний характер завдяки гуманістичним принципам людських взаємин і ставлення до природи і світу. Виконавська діяльність передбачає засвоєння дітьми характерного народнопісенного мовлення, його інтонаційно-ладовим і метро-ритмічним особливостям, оволодіння засобами виразності народної пісенності. Музично-сценічне мистецтво вимагає від учасників фольклористичних гуртів і фольклорно-етнографічних колективів оволодіння народною хореографією і різними засобами драматичного мистецтва. Така діяльність забезпечує формування естетичних смаків і національної свідомості, сприяє творчій реалізації природних здібностей.

В умовах літніх оздоровчих таборів необхідно, щоб діти мали можливість оволодіти навичками художньо-побутової праці, що формуватиме у них свідоме

ставлення до витоків нашої багатогранної культури, навчатиме розуміти естетику домашніх ремесел, відрізнити народне декоративно-ужиткове мистецтво від кічу, сприятиме художньому пізнанню світу. Вивчення етнографії народних художніх ремесел потребує практичного втілення, яке може здійснюватися в рамках гуртків з образотворчого мистецтва, художньої праці (“декоративного розпису”, “вишивання”, “ткацтва”, “гончарства”, “лозоплетіння” тощо).

Однією із сутнісних ознак національної самосвідомості є самопізнання як потяг пізнати самого себе в довколишньому світі, зокрема, виявити дійсні джерела національного розвитку. Одним із таких джерел науковці (С. Пролеєв, В. Шамрай, А. Швецова) називають рідну мову, оскільки в ній найповніше відображено й зафіксовано всі тонкощі світосприйняття, буття, історичний шлях, ментальність і характер народу. Майже всі дослідники стверджують, що одним із засобів підвищення ефективності національного виховання є організація виховного процесу в літніх оздоровчих таборах державною мовою.

Позитивно впливатиме на зазначений процес правильна організація самостійної мовної роботи школярів в умовах відсутності українського мовного середовища (на Слобожанщині). Має бути установка на самовивчення та творчий підхід до процесу пізнання в цілому. Учні повинні пишатися, що серед двох тисяч мов українська за своєю милозвучністю – третя у світі. Слушно зауважує Н. Сивачук, що носії мови (а це не лише учні, але

й перш за все вихователі) повинні прагнути до її вишуканості, краси. Учений розглядає віртуозне володіння мистецтвом живого слова як провідний педагогічний інструмент. Виховувати творчу особистість школяра необхідно саме через мистецтво слова, педагог повинен уміти вести виховну бесіду з учнем, володіти прийомами словесного спонукання, заохочення, покарання [7: 133]. При цьому варто зауважити, що кожна людина в багатосторонньому процесі виховання одночасно виступає і в ролі вихователя, і в ролі виховуваного, а отже, і відповідає за спрямованість його змісту, за ефективність і результати.

Дослідники (П. Гнатенко, Г. Гончарук та інші) зазначають, що оволодіння словесними усталеними в народі формулами вітання, побажання, благословення – допомагає школярам не тільки пізнати коріння батьківської мови, але й сформувати підхід до рідної культури, що поступово переходить в утвердження національної свідомості. Крім того, якщо в мові відбито національний характер народу, його психологічний стан, побут, історію, то в мовленні в усіх барвах виявляється конкретна людина з її світосприйняттям і самовіддачею, знаннями й естетичними нормами. І національному вихованню в такому процесі відводиться першорядна роль.

У цьому контексті доцільно звернутися до видатного українського філософа, засновника Харківської психологічної школи в мовознавстві О. Потебні. Він зазначав, – чим вищий рівень національної культури, національної

мови як першоознаки її існування й творення інтелектуально-духовної атмосфери, тим вищий рівень національної та державної свідомості. Учений розглядав народну єдність як великий історичний двигун, а мову як спосіб створення естетичних і моральних ідеалів. "Нормальний розвиток мови є однією з передумов здорового розвитку нації, національного світосприймання" [8:294].

Г. Гуменюк зазначає, що "у відродженні національних вартостей величезне значення також має плекання гідності й самопошани – як особистої, так і національної. Це невід'ємні атрибути національної самосвідомості, тобто осмисленого, "когнітивного" ставлення до себе, до свого народу, своєї держави, історії, культури, мови" [3:60].

Завдання применшити негативне й виплекати позитивне в українському національному характері є одним із головних завдань виховання особистості в літніх оздоровчих таборах. Вихователі повинні плекати в школярів рівновагу між емоційністю і раціональним началом, ставити віддалені цілі, щоб молодь привчалася до щоденної копіткої праці. Варто пам'ятати, що процес виховання повинен бути цілісним, тривалим і неперервним. З другого боку, вихователі повинні намагатися знайти до кожного учня індивідуально-особистісний підхід. Адже нерідко буває так, що за "одноликою" масою колективу ми не бачимо окремої людини з усім багатством, своєрідністю і неповторністю її індивідуальності. І як результат – стандартний, штампований підхід до дітей. Методика індивідуальної дії

потребує від кожного вихователя продуманого виховного процесу, під час якого учні мали б змогу пізнати свій внутрішній світ та прагнули б до самовиховання.

Отже, особлива увага в літніх оздоровчих таборах України має бути зосереджена на головних структурних елементах національного виховання: мові, становленні українського характеру, формуванні національної самосвідомості та ідеї. Для ефективного використання виховних можливостей національного впливу на особистість потрібне безпосереднє залучення учнів до вивчення рідної історії, культури, мови, традицій, звичаїв тощо. Сучасне покоління повинно цілеспрямовано працювати над вихованням молоді в українському національному дусі, щоб забезпечити нашій державі стабільне і гарне майбутнє. Важливо зрозуміти, що тільки освіта з національним спрямуванням виховного процесу може ростити націю, утверджувати українську ідею, формуючи національну самосвідомість та національний характер у своїх вихованців.

ЛІТЕРАТУРА

•Алексюк А. Педагогіка вищої освіти України. – К.: Либідь, 1998. – 560с.

•Борисов В., Тхоржевський Д. Вимірювання розвитку складових національної самосвідомості особистості // Педагогіка і психологія. – 1999. – №3. – С.51-58.

•Гуменюк Г. Національна самосвідомість школярів та перспективи її розвитку // Рідна школа. – 1999. – №2. – С. 59-61.

• *Заветный С.* Воспитание и самовоспитание в учебном процессе как управление // Харківська вища школа: методичні пошуки на рубежі століть. Матеріали конференції. – Харків, 2001. – С.320-322.

• *Малькова З.* Актуализация проблемы воспитания в США // Педагогика. – 2000. – №7. – С.79-89.

• *Пилинський Я.* Білінгвізм в Україні: співіснування чи конфронтація // Рідна шк. – 1998. – №9. – С.3-7.

• *Сивачук Н.* Національний мовленнєвий етикет у мовній підготовці студента-філолога // Педагогіка і психологія. – 1997. – №2. – С.132-138.

• *Філософія.* Підручник / За ред. М.Горлача. – Харків: Консум, 2000. – 670 с.

• *Шмалько Г.* Національне виховання як цілісна система // Рідна школа. – 2000. – №7. – С.32-33.

• *Щербань П.* Національне спрямування навчально-виховного процесу закладів освіти // Рідна школа. – 2000. – №3. – С.10-12.

Подано до редакції 16.06.08

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются особенности национальной направленности воспитательного процесса в летних оздоровительных лагерях. Внимание сосредоточено на главных структурных элементах национального воспитания: языке, становлении украинского характера, формировании национального самосознания и идеи.

SUMMARY

The article considers some features of national direction of educational process in summer recovery camps. Main attention is paid to the structure

elements of national education: language, formation of Ukrainian character, national self-actualization and ideas.